

STIG STRÖMHOLM:

Folkrörelserna och makten

Professor Stig Strömholm i Uppsala har tagit initiativet till och hållit samman den serie av artiklar om korporativismen, som Svensk Tidskrift publicerar i detta häfte. I denna inledande artikel diskuterar han folkrörelserna som politisk maktapparat. Han ger några drastiska exempel på hur makt utövas. Den slutsats han lägger fram blir den, att folkrörelserna måste ägna tid åt att ompröva sig själva, om de inte skall fortsätta "i den osminkat östeuropeiska riktning som de meidnerska förslagen innebär."

Sedan statsminister Palme 1969 övertog ledningen av det socialdemokratiska partiet, har detta fått vidkännas en högst markant tillbakagång bland väljarna. Det vore pedantiskt att söka formulera denna återgång i exakta siffror – faktorer, som är främmande för opinionsutvecklingen, har spelat eller kan ha spelat en marginell roll – men det förefaller vara ett rimligt påstående, att partiet kan anses ha förlorat mellan 25 och 29 mandat i riksdagen och mellan 250 000 och 300 000 väljare.

Partiets roll i den offentliga debatten och opinionsbildningen utanför den monopoliserade sektorn har i varje fall inte förstärkts. Inom vissa opinionsmässigt viktiga grupper – t ex universitets- och studentvärlden – har partiet på flera håll nära nog uttraderats.

I ett samhälle, där valresultat och fri debatt i enlighet med den idealtypiska, väl fungerande demokratins principer och ideal vore de främsta mätarna på en organiserad grupps ställning och inflytande borde denna utveckling innebära, att socialdemokratiens inflytande i stort skulle ha genomgått motsvarande minskning. Ingen vaken, någorlunda välplacerad iakttagare av den svenska scenen torde emellertid förneka, att det förhåller sig precis tvärtom. På ett svåranalyserat men påtagligt sätt har sådana iakttagare uppfattat utvecklingen så att socialdemokratin inte blott befinner sig i en ständig, jämn framryckning längs tidigare valda vägar utan därutöver är i färd med att bryta in på nya områden och med att installera sig för gott, som om en politisk maktväxling inte längre vore möjlig.

Valsiffrorna är ovedersägliga. Men jag

tror man vågar påstå, att det mer omätbara intrycket av en rörelse i motsatt riktning är lika korrekt. Det borde vara möjligt att genom lämpligt utformade enkätundersökningar få ett någorlunda acceptabelt empiriskt underlag för det intrycket. Jag utgår i det följande från att det är riktigt.

Att socialdemokratin ryckt fram (eller åtminstone tycks ha ryckt fram) på en rad punkter, trots att partiet trängts tillbaka i de hänseenden som borde vara utslagsgivande, beror på att partiet förstärkt sitt grepp över två maktapparater – den offentliga förvaltningen och de sk folkrörelserna – och att dessa apparater samtidigt har väsentligt ökat sitt inflytande över samhällslivet i stort.

Vad beträffar förvaltningen, skall i sanningens namn sägas, att socialdemokratin förhållit sig utomordentligt anständigt under mycket lång tid. Politiska utnämningar och politiska belöningar har hållits på en acceptabel nivå mycket länge inom statsdepartementen. Skälen behöver naturligtvis inte vara enbart trohet mot spelreglerna: ännu för ett par årtionden sedan hade rörelsen alltjämt ont om användbart folk och hyste en viss misstro till tjänstvilliga medarbetare ur de traditionellt borgerliga ämbetsmannaleden. Inte heller behöver den (med viss reservation sagt) alltmer framträdande politiseringen av förvaltningen enbart bero på bristande trohet mot spelreglerna: det finns fler välutbildade socialdemokrater att välja bland, och naturligt nog söker sig sådana som sympatiserar med den förda politiken särskilt gärna till dess maktcentra i departement och verk. Men sannolikt har de mer trosvisa, mer hänsynslösa och mer segerva-

na unga socialistiska akademiker, som låter sina röda knappnålshuvuden glänsa i maktens korridorer, en annan syn på skiljelinjen mellan politik och offentlig tjänst än såväl deras företrädare som äldre socialdemokrater. Vid ett regimskifte är det inte blott de av rörelsen belönade ambassadörerna och generaldirektörerna utan ett betydligt bredare skikt som kommer att vålla problem. Man vill livligt hoppas, att oppositionen har uttänkt någon plan och några förnuftiga principer för att möta dessa svårigheter.

Maktapparaten

Den andra maktapparat, med vars hjälp socialdemokratin kan möta väljarnas sjunkande entusiasm med en viss tillförsikt, är de sk folkrörelserna.

Det vore självfallet vanvettigt att betrakta hela det stora organisationskomplex som kallas "folkrörelser" som en maktapparat, avsedd att perpetuera det socialdemokratiska maktinnehavet. Detta är tvärtom naturligtvis endast vad man brukar kalla en indirekt, latent funktion. Folkrörelsernas främsta medvetna syften är att främja medlemmarnas intressen i olika hänseenden, och deras konstruktion fyller dessutom merendels (med en del viktiga begränsningar) säkert internt de krav som kan ställas på "demokratiska" organ, vad det nu riktigt innebär utanför den politiska sektorn.

Det vore emellertid lika vanvettigt att bortse från att folkrörelserna på en rad olika sätt framgångsrikt kan fylla funktionen av maktapparater i förbund med den socialdemokratiska rörelsen och att de i så fall har –

och i allt högre grad håller på att få – mycket goda förutsättningar att i termer av "samhällelig makt" drastiskt reducera de allmänna valens genomslagskraft.

Är det riktigt, att socialdemokratien skjutit fram sina positioner på det sätt som här påstås, och har det skett genom de offentliga och de korporativa apparaterna, kan man konstatera att socialdemokraterna trots allt har gjort en fråga de demokratiska ideologiernas synpunkt något tvivelaktig affär: de har bytt ut trupp mot stabspersonal (många bönder mot några löpare, om man vill tala schackspråk). Det tycks emellertid ännu så länge vara en god affär, och säkert är – ideologerna får sedan säga vad de vill – att sådana byten för det mesta lönar sig intill en viss, ännu säkert avlägsen gräns.

Betyder nu detta, att folkrörelserna utgör en fara – en fara, varvid en politiserad byråkrati skulle vara den andra – för demokratins funktionsduglighet?

Hur makten utövas

Vad är en folkrörelse? Det förvillande och besvärliga med den frågan är att folkrörelserna i själva verket uppträder i så olika skepnader på så många plan. Inskränker man sig till erfarenheter från ett enda av dessa, blir bilden falsk – orättvis, ofullständig eller skönmålande.

På bottenplanet: den entusiastiske lokale sekreteraren, som i ur och skur cyklar med stenciler till medlemmarnas brevlådor för att försöka locka de tröga och ointresserade till ett möte, som måste äga rum just samma kväll som TV bjuder på landskamp eller den

kommunalt finansierade ungdomsgården lockar med en topporkester. Det gäller att spara porto och att vinna själar. Eller den strävsamme kassören, som stretar för att få in en liten blänkare i lokalpressen för att slipa offra föreningens magra kassa på en annons. Eller de frivilliga och oavlönade ordningsvakterna eller fanbärarna, som lyckas få en timmes ledighet för att kunna paradera med standaret vid en gammal medlems begravning.

Så länge man håller sig till det planet – och vill man vara rättvis, måste man bereda det en betydande plats i bilden – ja, då handlar det verkligen om *folkrörelser*, om små öar av gemenskap och illa lönad strävan. Ännu så länge har många av de ledande i de stora organisationerna gått igenom den ekluten, och det är många dagar och kvällar av denna glanslösa och sega kamp som de har införd ögonen, när de talar om "sin" rörelse. Det är inte förvånande, att de kan bli upprörda, när akademiska debattörer betecknar denna som "maktapparat" eller "fara för demokratin".

Vi höjer oss till ett annat plan. Chefen för den lokala myndigheten eller det medelstora företaget håller informella överläggningar i frågan hur man skall finna ett lämpligt arbete åt en svårplacerad anställd, vars arbetsplats skall organiseras om eller läggas ned men som på grund av reglerna om anställningstrygghet bör beredas annat arbete. I överläggningarna deltar en representant för den fackliga organisation, till vilken den ifrågavarande anställda normalt skulle höra. Omplaceringsfrågan är besvärlig; den anställda har en starkt specialiserad utbildning

och yrkeserfarenhet, som inte lätteligen kan utnyttjas adekvat på annat håll. Diskussionen tar tid. "Jag har ju förstås en idé", säger chefen, ängsligt skämtsam, "men jag begriper att facket kommer att bråka om det." – "Hur är det förresten", undrar den facklige. "Är han organiserad?" – "Nej." – "Då får det vara färdigtrasslat. Du kan göra vad du vill. Jag skiter i honom."

Jag skulle inte ha vågat återge exemplet, om det inte varit sant och om jag inte varit närvarande. Det är emellertid lätt att utbyta "fackligt organiserad" mot "medlem av hyresgästföreningen" osv i det oändliga. Det är inte svårt att återfinna drag av maktapparat, beroende och i värsta fall förtryck i den bilden.

Ytterligare ett steg uppåt. Myndigheten A skall avge remissyttrande över ett lagförslag, som ligger i periferin av myndighetens arbetsområde. I styrelsen sitter dels en representant för en stor löntagarorganisation, dels en företrädare för de anställda – en hierarkiskt lägre funktionär i samma organisation. Förslaget berör inte i något hänseende myndighetens interna verksamhet och påverkar inte arbetsförhållandena. Men det har allmänpolitiska implikationer och är omstritt. Låt oss antaga, att politiskt aktiva ledande figurer i den berörda löntagarorganisationen har gjort bestämda uttalanden i frågan. Syftet med det svenska remissväsendet, försåvitt gäller myndigheter, domstolar och verk, kan inte rimligtvis vara att de allmänpolitiska värderingar, som råkar dominera bland de ledande och de handläggande, skall få ett starkare genomslag än motsvarande politiska värderingar hos vilken annan li-

ka stor väljargrupp som helst. Vad man förväntar sig av remisskrivande myndigheter är erfarenhet, sak- och författningskunskap och praktiska, hanteringsmässiga överväganden. Genom de två representanterna för organisationen i styrelsen – kanske de enda, som valt linje i politiskt hänseende och på politiska grunder och som därför genom sitt samfällda agerande är mångdubbelt starkare än de andra – får de politiska idéer som företräds av organisationens ledargrupp en effekt, som från de demokratiska och rättsstatliga ideologiernas synpunkt saknar legitimitet. De 500 000 eller 1 500 000 organisationsmedlemmarna runt om i landet – dessa som gör organisationen "tung" och dess talesmän mäktiga – får oåtsporda göra tjänst som slagträn i en uppgörelse, om vilken de sannolikt är helt okunniga.

Man skulle kunna gå vidare. Det översta planet är organisationens ordförande-, förbundsordförande- och chefstjänstemannanivå. Vi befinner oss mycket nära den svenska stegens högsta topp. Är maktutövningen här alltid legitimerad?

Vi-andan

Då vi återvänder till frågan vad folkrörelserna är, måste svaret bli nyanserat för att vara sant. De spänner över allt det som här glimtvis och rapsodiskt har belysts. Internt är de – med undantag i detalj som inte kan tas upp i detta sammanhang – uppbyggda efter principer, som i allt väsentligt är lånade från den representativa politiska demokratin. Att de har "pampar" och att de dras med de problem som passiva och tröga medlemmar ut-

gör, detta utgör inte någon avgörande invändning mot deras konstruktion; sådant kommer ingen demokratisk organisation förbi.

Lika litet kan man med fog invända, att den formellt demokratiska interna konstruktionen inte ger hela sanningen; vad som slår den utomstående bedömaren är att medlemmarna är utsatta för ett starkt socialt tryck, en "vi-anda", som tar sig uttryck i starka disciplin- och lojalitetskrav gentemot "vårt folk" och en viss misstänksam aggressivitet mot ytervärlden. Historiskt sett är dessa attityder lättbegripliga; folkrörelserna var från början de missgynnades tillflyktsorter, de fick ej sällan pröva på motverkan från övriga delar av samhället och de omfattades begripligt nog med en emotionell värme, som sammanhängde med att de tjänade och uppfattades som stödjepunkter för en ny och livsviktig gemenskap.

Den utomstående betraktaren kan samtidigt knappast underlåta att fråga sig om inte de historiskt givna och begripliga "vi-och-dom"-attityderna har frusit fast på ett sätt, som inte svarar mot de berörda gruppernas och organisationernas reella ställning i det svenska samhället av idag, och om inte detta ideologiska arv riskerar att bli antingen ett självändamål – en stämning, som på allt svagare grunder kan mobiliseras och utnyttjas i politiska syften, som inte längre är självklart sammankopplade med rörelsernas egna mål och funktioner – eller en verklighetsbeslövande troslära. Det är påfallande i hur hög grad "folkrörelseideologin" kan på ett förrädiskt sätt brukas i direkt politiskt syfte.

Gemensam kurs

Framför mig har jag en publikation, "Gemensam kurs" utgiven av Vi-skolan som underlag för KF:s konsumentkongress hösten 1976. Boken skall användas av studiecirklar, som avses behandla konsumentorganisationernas framtida roll. Den är intressant inte minst därför att den sålunda hör hemma inom den del av "Folkrörelsesverige", som i det längsta förklarar sig vilja iakttä en åtminstone principiell politisk neutralitet. Folkrörelserna, heter det inledningsvis (s 6), är ett medel att förbättra konsumenternas ställning och få ett bättre samhälle för oss alla. För att detta skall vara möjligt, krävs emellertid en "gemensam kurs", och det är denna man vill diskutera. "Den stora frågan är", förklarar författarna, "hur skall vi fördela arbetsuppgifterna – mellan de stora folkrörelserna? – mellan folkrörelser, stat och kommun?"

Det är inte svårt att konstatera, att det valda historiska perspektivet innebär att Sveriges moderna historia är dess folkrörelser, närmare bestämt deras som stått och står arbetarrörelsen nära. Det kanske mest intressanta i framställningen är den kvardröjande misstron mot den offentliga apparaten – mot inrättningar, som borgerliga betraktare säkert ofta anser i realiteten ha "övertagits" av folkrörelsernas politiska medspelare, socialdemokratin. Kommunala bibliotek och kommunal vuxenutbildning hör till de offentliga institutioner som man betraktar kritiskt. Ett par exempel kan ges.

"De gamla folkbildningsbiblioteken i arbetarrörelsens eller nykterhetsrörelsens regi var (nämligen) inte bara bibliotek. De

var en träffpunkt för människor med samma livs- eller världsåskådning. Nu rör debatten den funktionen hos biblioteken. Kan folkbiblioteken också göra människor politiskt engagerade, få dem att tro på idéer och arbeta för dem, få dem att erkänna att politik är ett sätt att styra samhällen och att politiken därför är nödvändig? – Svaren på frågorna är väl inte givna. Några frågor ställer man dock genast. I detta land har vi av tradition anställt personal i kommunerna utan hänsyn till deras politiska åskådning. Betyg och tjänstgöringsår har varit avgörande vid tjänstetillsättningarna. Bibliotekspersonalen har som regel en utbildning långt över genomsnittet. Högre utbildning har, ända fram i våra dagar, barn som kommer från de välbeställda klasserna fått. Är det urvalet bra om man skall ge bibliotekspersonalen i uppgift att försöka få människor engagerade i samhällsfrågor? Kan f. ö. någon människa vara effektiv i ett sådant jobb om hon samtidigt måste vara strängt objektiv? Kan en moderat med övertygelse tala för behovet av att studera och diskutera läginkomstutredningen? Kan man övertyga utan att själv vara övertygad eller trots att man är övertygad motståndare?" (s 120)

Jag har tillåtit mig detta långa citat emedan det är så intressant och talande. Vad som är intresseväckande är inte argumentationen som sådan, med dess ganska klumpiga ohederlighet i användningen av termen "engagerad", som i början betyder "lidelsefullt engagerad i allmänhet" och i slutet "troende socialism", och med dess insinuant suggestiva glissando fram till den olämpliga moderate bibliotekarien. Sådant hör snarast hemma i den unga vänsterns repertoar, och jag är långt ifrån säker på att den tidiga arbe-

tarrörelsens bildningsivrare skulle ha tagit så lätt på objektiviteten i förmedlingen av en kunskap, som de ofta betraktade som ett gott i sig. Men det är tankeväckande att denna argumentation bedömts vara säljbar i en publikation i av detta slag.

Misstron mot "samhällets" inskridande på utbildningsområdet återkommer på tal om vuxenutbildningen. Fördelningen mellan samhälle och organisationer är inte klar, heter det (s 125). Somliga vill lämna det som rör idéer och åskådningar åt studieförbunden, den rena objektiva kunskapsförmedlingen åt skolorna. "Frågan är dock – finns det ämnen där inte människo- och samhällsynen slår igenom? Är det inte ändå farligare om ämnen som ytligt sett förefaller helt neutrala och objektiva innehåller material som leder i viss riktning? Text till ett helt kritiskt (förmodligen feltryck för "okritiskt"; min anm.) accepterande av en marknadsekonomi?"

På annat ställe tar författarna bladet från munnen och serverar lösningen utan några "kritiska" frågor. På tal om boendet konstateras, att det vidtagits en del åtgärder mot markspekulation. "Men än återstår en del att göra. Lösningen på sikt är att samhället äger marken och att marken upplåtes åt nyttjaren mot långsiktiga hyresrätter, s k tomrätter" (s 96). Där fick kursdeltagarna rent besked från den politiskt mest neutrala folkrörelsen!

Trossamfund

Från "Gemensam kurs" lösgör sig en slutsats, som kan förefalla paradoxal men som

säkert är väsentlig för att begripa åtskilligt – om också inte allt – av folkrörelsernas agerande. I viktiga hänseenden är dessa rörelser reaktionära. De är trossamfund som med oro ser de troende bli allt ljummare med den ökade delaktigheten i det principiellt neutrala "samhället" med dess materiella lockelser. Tongångarna för tanken till åldrande troshjältar, som suckar över förfallet, sedan kyrkan accepterats av staten, och som i minnet återkallar den gamla goda tiden – förföljelsernas, trosvishetens och martyrernas tid. Konfrontationen med den principiellt "objektiva" kommunala och statliga apparaten uppfattas som ett hot.

För bedömare med andra grundläggande värderingar – och framför allt för sådana som anser att just denna växande offentliga apparats neutralitet är ett värde av allra största betydelse för ett fritt och uthärdligt samhälle – är den inställning som här kommer till uttryck djupt oroande. Den åskådningssmässigt neutrala förvaltningsapparaten är ett dyrbart resultat av århundradens befrielsekamp. Man behöver inte söka länge för att finna avskräckande exempel på hur det går när nya trosläror bemäktigar sig denna apparat.

Låt oss knyta ihop diskussionen. Å ena sidan tjänstgör folkrörelserna, i första hand deras ledar- och funktionärsskikt, som ett av de element med vilkas hjälp det socialdemokratiska partiet stärker sitt grepp över samhället trots vikande väljarsiffror. Det sker genom detta ledar- och funktionärsskikts faktiska makt över medlemmarna och genom den makt, som de politiska ledarna givit dem genom att i på senaste år snabbt stigande

omfattning bereda "folkrörelserna" (och vissa andra organisationer) plats i offentliga organ eller rentav anförtro dem offentliga uppgifter. Vad som gör denna form av socialdemokratisk infiltration möjlig och effektiv är i första rummet personalunioner och personlig politisk färg hos organisationsledningarna. Självfallet finns det situationer, där de intressen folkrörelserna enligt sina egna målbestämningar har att företräda sammanfaller med dem som den socialdemokratiska politiken främjar. Här finns således sakliga skäl för stödet, och folkrörelse-representanternas agerande är "legitimerat" åtminstone i relation till de egna medlemmarna. Denna form av legitimation räcker emellertid inte för att undanröja den brist på "demokratisk legitimation" – eller snarare den karaktär av privilegierad överrepresentation – som folkrörelseinflytandet innebär gentemot andra grupper i samhället.

Personalunionerna och de ledande folkrörelseföreträdarnas personliga mantalsskrivningsort inom socialdemokratien innebär emellertid också en uppenbar risk för att dessa maktbärare i alla de frågor, där de har ett inflytande som inte direkt motsvaras av medlemmarnas intressen och där medlemmarnas demokratiska kontroll följaktligen är svag, i själva verket nyttjar de stora men passiva medlemsskarorna som slagträn i den egna socialdemokratiska åskådningens tjänst. Där det är fallet, saknas också den interna legitimationen för agerandet. Mot denna risk hjälper inte de kontrollmekanismer som folkrörelserna förfogar över; kontrollen sätter in och blir effektiv när organisationen missköter eller misslyckas med

främjandet av de intressen som är centrala för medlemmarna. Mot ledar- och funktionsnärsskiktets agerande just i de frågor som inte berör medlemmarna i högre grad, slår denna kontroll emellertid slint.

Samtidigt som folkrörelserna låter sig nyttjas som maktapparat eller bas för maktutövning på det offentliga och politiska området, är de misstänksamma och intoleranta trossamfund, som anser sig hotade just av det välfärdssamhället som de varit med om att skapa men som de nu måste dela med de "andra" och som till råga på allt tycks hota att tunna ut trosglöden och förföra det egna folket.

Ett nytt dilemma

I själva verket förefaller det som om de svenska folkrörelserna hamnat i ett dilemma, som alla triumferande kyrkor förr eller senare står inför och som kan uttryckas med frågan vad det gagnar en människa att vinna hela världen om hon förlorar sin själ. Hur högt man än värderar entusiasmen och solidariteten i de tidiga folkrörelserna kan det inte gärna döljas, att dessa attityder var resultat av yttre, sociala, ekonomiska och ideologiska förhållanden, som helt enkelt har försvunnit i välfärdssamhället – till stor del genom folkrörelsernas egna insatser. Vad man utan vidare vågar hålla för visst är att folkrörelserna lika litet som andra trossamfund, vilka byggt upp en egen stark organisation, är hågade att frivilligt avskaffa sig själva ens när betingelserna för deras framväxt och framgång radikalt förändras. Det är ett väl belagt historiskt fenomen, att star-

ka organiserade grupper i det läget brukar utveckla en intensiv – ofta avledande, inte alltid rationell – aktivitet för att liva andarna, vidmakthålla den egna positionen och om möjligt förstärka den.

Perspektivet är tämligen oroande. Bör LO:s intensiva "utspelspolitik" med revolutionära förslag om marksocialisering och löntagarfonder ses i detta ljus? Är det fråga om drastiska revitaliseringsförsök av en organisation, som uppenbarligen laborerar med stora svårigheter i förhållandet till de egna, framför allt yngre, medlemmarna? Det finns tecken som tyder på att folkrörelserna eller åtminstone vissa bland dem gripits av svindel inför alla yttre framgångar och inre problem. Händelser sådana som "transportbasen" Ericsons Spanienresa med åtföljande förklaringar och förtroendevo- tum tyder onekligen på en organisation, som inte riktigt behärskar sin situation och sina uppgifter.

Det borde finnas mycket starka skäl för de ledande inom folkrörelserna att ägna mer tid åt självbesinning och omprövning av verksamhetsformer, ideologier och mål än åt fortsatt expansion i den osminkat östeuropeiska riktning som de meidnerska förslagen innebär.

Folkrörelserna i politiken

Helt generellt måste samverkan med den socialdemokratiska politiken innebära en utomordentligt allvarig belastning för folkrörelserna. Vid första påseende kan arrangemanget te sig genialt och enbart förmånligt för både parter: politikerna släpper in

organisationsfolket i alltfler offentliga beslutsprocesser, organisationsfolket nyttjar sin (eller snarare sina medlemmars) "tyngd" för att stödja den politiska rörelsen. Tillsammans tar man, valresultaten till trots, "över" AB Sverige.

Men även detta ömsesidigt gynnsamma avtal har sina finstilla klausuler, som binder båda parter, kanske tyngre än de önskar. I valåret 1976 torde rörelsens politiska gren inte enbart glädjas åt att den oundvikligen sammankopplas med en fackföreningsrörelse, som tycks ha löpt amok och vars snabba och väldirigerade "rådslag" i socialiseringsfrågan på kort tid förverkat en stor del av det kapital av förtroende som organisationen i många årtionden byggt upp.

Fråga är dock om inte folkrörelserna i längden gör de sämre affärerna. Privilegierna och delaktigheten i maktutövningen lägger för det första på dem ett medansvar, som kan bli mycket tungt att bära och som vid en för socialdemokratin ogynnsam politisk utveckling kan förvandla triumferna till svidande nederlag.

Låsningen till det styrande partiet – och därmed också till den offentliga maktapparat som detta i allt högra grad gör till sitt redskap – hotar folkrörelsernas identitet: deras själ, om man så vill. Det är bara inte möjligt att hålla entusiasmen och solidariteten vid liv

under längre tid, om man i realiteten är härskare.

Det är också osannolikt, att folkrörelsernas mål och organisationsprinciper i längden kan bevaras intakta, om dessa fortsätter att förvandlas till fullt integrerade element i en allomfattande maktapparat. Särskilt uppenbart är det att fackföreningsrörelsen i den meidnerska framtidsmodellen hamnar i en dubbelroll, för vilken den alls inte är konstruerad. Men inte heller bildningsförbund och liknande organisationer är uppbyggda på sådant sätt att de kan uppbära rollen som element i ett offentligt – dvs i princip för alla öppet, med tvångsmedel i stället för frivillighet opererande – utbildningssystem.

Överhuvudtaget är det svårt att föreställa sig, att folkrörelserna skulle vara beredda att acceptera de krav – på öppenhet, objektivitet, rättssäkerhetsgarantier och besvärsmöjligheter – som övergången från frivilliga kamporganisationer till halvoffentliga makt-havare i en rättsstat i längden måste medföra. Visserligen tycks fn inom de triumferande kyrkorna råda en häpnadsväckande aningslöshet i dessa hänseenden. Vill folkrörelserna inte bli redskap för en utveckling efter östeuropeiskt mönster, är dessa krav emellertid oavvisliga.